

AZ EURÓPÁN KÍVÜLI VILÁGBÓL ÉRKEZŐ KÜLFÖLDI MŰKÖDŐTŐKE A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN

VARGA GYÖRGY

FOREIGN DIRECT INVESTMENTS FROM THE NON-EUROPEAN WORLD
TO THE VISEGRAD COUNTRIES

Abstract

Investigating foreign direct investments (FDI) flows has become important due to the globalisation of the world economy. Analyses on FDI gained even more attention in the Visegrad countries as a result of the transition to a market economy. My study focuses on the EU membership period of these countries as accession brought about significant changes in investment policies and economic trends. Moreover, the world economy went through a serious crisis in these years, which had an effect on IFDI in the Visegrad countries as well. As a result, these countries are drawing more and more attention to the non-European world in their foreign economy policies and strategies.

On basis of related literature I begin this paper with an overview of the main theoretical aspects of FDI and the limits to working with international FDI statistics. Second, I review official documents of the V4 countries on foreign investment to reveal why non-European relations have become so important for these countries. Third, I analyse official IFDI stock data from the OECD database in order to identify the main non-European partners and outline the main patterns and trends of FDI inflow from the non-European world to V4 countries.

Keywords: FDI, Visegrad countries, non-European world

Bevezetés

A világgazdaság egyre összetettebbé válásával a nemzetközi gazdasági áramlások vizsgálata is egyre népszerűbb kutatási területté válik. A visegrádi országokban – tekintettel arra, hogy a piacgazdasági átmenet során korábban nem látott mértékben bővült a beáramló működőtőke állománya – különösen a nemzetközi működőtőke-áramlások alakulása iránt nagy az érdeklődés. Ezekben az országokban, elsősorban a 2008-as gazdasági válságot követően, hangsúlyossá vált az Európán kívüli gazdasági kapcsolatok bővítése, a vonatkozó tanulmányok jelentős része pedig ennek megfelelően egy-egy nem európai országgal, térséggel lebonyolított beruházások alakulásával foglalkozik. A témához kötődő munkák azonban számos térbeli vonatkozásuk ellenére döntően gazdaságtudományi hátterűek (lásd ÉLTETŐ A. 2014; DE CASTRO, T. – HNÁT, P. 2017), így gyakran figyelmen kívül maradnak olyan kérdések (például adott jelenség különböző földrajzi léptékeken történő vizsgálata), amelyekkel elsősorban a gazdaságföldrajz tud hozzájárulni a kutatásokhoz. A gazdaságföldrajzi szempontú megközelítés nehézsége leginkább az áramlások lokalizálásában rejlik, ami egyaránt jelentkezik a beruházások származási helyének, illetve az adott ország területére érkező beruházások pontos megvalósulási helyének megállapításakor.

Jelen tanulmányomban a visegrádi országok és az Európán kívüli világ közötti működőtőke-áramlások alakulását tekintem át a V4-ek európai uniói tagságának időszakára fókuszálva. Ennek során először a működőtőke-beruházásokkal kapcsolatos főbb elméleteket és a statisztikai adatok elemzési korlátait mutatom be, majd a visegrádi országok szakpolitikai dokumentumainak értékelését követően az elérhető statisztikai adatok alapján vázolólok a vizsgált időszak trendjeit, illetve azonosítom a legfőbb Európán kívüli partnereket.

Elméletek a működőtőke-áramlásokról

A működőtőke-áramlásokkal kapcsolatban számos tudományos elmélet született, főként a 20. század második felétől kezdődően. Ez összefüggésben áll azzal, hogy az 1970-es évek eleje korszakhatárként értelmezhető a világgazdaság, illetve a tőkeáramlások történetében: a nemzetközi tőkeáramlások volumene és jelentősége ezt követően növekedett meg jelentősen. Ennek hátterében számos tényező áll, például a Bretton Woods-i monetáris rendszer válsága és a gyarmati rendszerek felbomlása, amelyek megváltoztatták a válalatok nemzetközi tevékenységének feltételeit; továbbá a műszaki-technológiai változások, amelyek megkönnyítették az országhatárokon átívelő, több telephelyen zajló termelést (SZANYI M. 1997).

A kapcsolódó elméletek gyakran egymásnak is ellentmondanak bizonyos mértékig, amiben feltehetőleg annak is szerepe van, hogy a nemzetközi szakirodalomban az *FDI-nek* (*foreign direct investment*), amelynek magyar fordításai közül a külföldi működőtőke beruházást használom a tanulmányban, nincs általánosan elfogadott definíciója. A külföldi működőtőke-beruházást leginkább olyan beruházásként definiálhatjuk, amelyet egy adott országhoz köthető szereplő, általában egy adott ország gazdasági érdekeltiségébe tartozó vállalat egy másik országban hajt végre. A működőtőke-beruházás célja, hogy a beruházó tartós érdekeltséget szerezzen a fogadó („host”) vállalatban (BANDELJ, N. 2008). A mérhetőség (például a tartós érdekeltség meghatározása) érdekében a különböző nemzetközi szervezetek (IMF, UNCTAD, OECD) FDI-meghatározásait, amelyek alapvető elemeikben megegyeznek, tekintik irányadónak a témával foglalkozó kutatók.

A működőtőke-áramlásokkal foglalkozó korai elméletek jellemzően a nemzetközi kereskedelem létrejöttének magyarázatára is gyakran használt *neoklasszikus közgazdaságtani elméletet*, a Ricardo-i komparatív előnyök elméletét vették alapul. A folyamatokat meglehetősen leegyszerűsítő elmélet azonban nem bizonyult megfelelőnek a tőkeáramlásokkal kapcsolatban, miként az egyre összetettebbé váló nemzetközi kereskedelem esetében sem.

A két gazdasági áramlás közötti összefüggésről azonban szintén születtek neoklasszikus elméletek. Ezek alap gondolata az volt, hogy a termelési tényezők áramlása révén a szabad piacgazdaság mindig az egyensúlyi állapot felé tart (ezekről lásd GYURIS F. 2014a). Az egyik legkorábbi, ebbe a gondolati körbe illeszkedő koncepció a tőkeáramlás és a kereskedelem közötti összefüggésről ROBERT MUNDELL, kanadai közgazdász elmélete (MUNDELL, R. 1957), amely szerint a tőkeáramlás és a termékek áramlása egymás helyettesítői. Mundell elméletét vette alapul két japán közgazdász Kyoshi Kojima és Terutomo Ozawa (KOJIMA, K. – OZAWA, T. 1984), akik azt állapították meg, hogy a nemzetközi működőtőke-áramlások a komparatív hátrányokon alapszanak, szemben a nemzetközi kereskedelemmel, amely a komparatív előnyökön nyugszik. Ez azt jelenti, hogy egy adott országból akkor nő meg a működőtőke-áramlás egy másik ország felé, ha egy adott termék termelésében komparatív hátránnyal rendelkezik a másik országhoz képest (DENISIA, V. 2010).

A működőtőke-áramlásokat magyarázó neoklasszikus külkereskedelem-elméleti modellek közös vonása, hogy elemzési alapegységeik a nemzetállamok. Jellemzően az országokat veszik elemzési keretül a nemzetközi kereskedelmet és a működőtőke-áramlásokat vizsgáló *világrendszer- és függőségelméletek* is. Ezek azonban koncepcionális hátterüket tekintve eltérnek a neoklasszikus elméletektől, mert kiindulási alapjuk a kapitalizmus kritikája. A gazdaságföldrajz számára azért is lényegesek, mert a tőkeáramlás létrejöttének magyarázata mellett elsősorban a globális területi egyenlőtlenségek és azok változásának okait igyekeznek feltárni (ezekről lásd GYURIS F. 2014a).

A gazdasági szakirodalomban az egyes nemzetállamokat középpontba állító *makroökonomiai modellek* mellett az egyes vállalatok viselkedésével foglalkozó *mikroökonomiai modelleket* különítik el. Továbbá egy harmadik csoportot is megkülönböztetnek, amelyek elméletei általában inkább a mikroökonomiai modellekhez állnak közelebb, de ezek a *mikro- és makroökonomiai szempontokat egyaránt figyelembe vevő modellek* (DUNNING, J. H.–LUNDAN, S. M. 2008).

Utóbbiak közül a legnépszerűbb és leginkább elterjedt koncepció JOHN H. DUNNING nevéhez fűződik, aki korábbi elméletek elemeinek felhasználásával alkotta meg az 1970-es évek végén az eklektikus vagy másként *OLI-paradigmának* hívott modelljét. Dunning szerint egy adott multinacionális vállalat külföldi termelésének mértékét, földrajzi és ágazati összetételét három tényező határozza meg, amelyek további változókból tevődnek össze. Az első tényezőt a beruházni szándékozó vállalat saját kompetitív előnyei jelentik (ownership advantages), például a más vállalatokhoz képest hatékonyabb vállalatirányítás. Ezek azok a tényezők, amelyek révén a beruházó vállalat előnyben van más vállalatokhoz, különösen azon piac vállalataihoz képest, ahová beruházni szeretne. A második tényezőt a potenciális beruházás célterületére vonatkozó előnyök jelentik (locational advantages), például az ottani, más országokhoz képest stabilabb politikai rendszer; a harmadik tényezőt pedig az úgynevezett internalizációs előnyök (internalization advantages) (DUNNING, J. H. 2000). Internalizációs előnyről akkor beszélünk, ha egy vállalat kifejlesztett egy terméket, eljárást és azt nem kívánja másik vállalatnak átadni. Az internalizációs előnyök tehát valójában az abból fakadó pótlólagos költséget kompenzálják, hogy a beruházó vállalat közvetlen megjelenés mellett dönt a piacon vegyes vállalat létrehozása helyett (SCHOTTNER K. 2009).

A fenti elméletek alapján is látszik, hogy a működőtőke-áramlás a globális gazdaság rendkívül komplex jelensége, és lényegében lehetetlen valamennyi formáját egyetlen modellbe foglalni. Ez a komplexitás a nemzetközi tőkeáramlások egyre bonyolultabbá válásával csak fokozódik, ami tovább nehezíti a téma elemzését.

A működőtőke-áramlások vizsgálata

A nemzetközi működőtőke-áramlásokkal foglalkozó tanulmányok kétféle módszerre támaszkodnak attól függően, hogy a nemzetállamok vagy a vállalatok képezik az elemzés alapegységeit. A nemzetállamokra összpontosító vizsgálatokban a vizsgált ország(ok) *fizetésimérleg-statisztikája*, illetve azon alapuló nemzetközi statisztikai adatbázisok adatai képezik az elemzés tárgyát, míg a vállalatokat alapul vevő munkák általában esettanulmányok értékelését, interjúk és kérdőíves felmérések elemzését végzik. A leggyakoribb azonban, hogy a két módszert valamilyen módon ötvözni próbálják a tanulmányok.

Kutatásom fókuszában a viseigrádi országok működőtőke-áramlásainak vizsgálata áll, emiatt elsősorban az egyes országok fizetésimérleg-statisztikáin alapuló *OECD-adatbázis* FDI-adatait elemzem. Ezt az adatbázist azért választottam, mert országok szerinti bontásban könnyen elérhetőek benne az adatok 2015-ig, illetve Csehország, Lengyelország és Magyarország esetében 2014-re az adott országban lévő FDI-állomány mutatói nemcsak a közvetlen, hanem az úgynevezett végső származási ország szerint is rendelkezésre állnak.

A beruházások végső származási országánál azt az országot jelölik meg a statisztikákban, amelyhez köthető szereplők részesedése a beruházó vállalatban meghaladja az 50%-ot (OECD. é.n.b). Ha például a beruházás közvetlenül Szingapúrból érkezik, de a beruházó vállalat 60%-ban egyesült államokbeli szereplők tulajdona, akkor a beruházás végső származási országa az USA, míg ha 51%-a szingapúri szereplő tulajdonában van, akkor a végső származási terület is Szingapúr. A tulajdonosi láncot addig fejtik vissza,

amíg megtalálják az első olyan vállalatot, amelyben azonos országhoz köthető szereplők tulajdonában van a vállalat több mint 50%-a. A beruházások végső származási helye szerint tehát pontosabb képet kaphatunk egy adott ország beruházásállományának partnerek szerinti megoszlásáról, mint a közvetlen származási helye szerint.

A nemzetközi működőtőke-áramlások statisztikai alapú vizsgálata a 2008-as gazdasági válságot követően nehezebbé vált. Ennek hátterében az áll, hogy a válság következtében a vállalatok egyre gyakrabban élnek olyan megoldásokkal, mint a vállalaton belüli hitelezés és átszervezés, hogy a válság során potenciálisan fellépő veszteséget csökkentsék, illetve a profitot maximalizálják, ami egyre inkább eltávolította az adatokat valós közgazdasági jelentésüktől (ANTALÓCZY K.–SASS M. 2014). A beruházások „valós” származási helyének megállapítását pedig leginkább a speciális célú vállalatokon, az off-shore területeken keresztül történő beruházások nehezítik.

Az elmúlt néhány évtizedben a statisztikák módszertanának változtatásával igyekeztek igazodni a világgazdasági folyamatok változásához a nemzetállami statisztikai adatközlő intézmények, amelyek többsége az IMF ajánlásainak megfelelően állítja össze statisztikáit. A módszertani változásokat azonban általában országonként eltérő időben vezették be, ami megnehezíti a hosszabb idősoros elemzések készítését. Mindez jelzi, hogy az FDI-statisztikák nem tekinthetők pontosnak, számos hibával terheltek, és legfeljebb csak a főbb tendenciák megállapítására alkalmasak (BEUGELSDIJK, S. et al. 2013). Még inkább igaz ez abban az esetben, ha az egyes országok, térségek, például a visegrádi országok és az Európán kívüli világ közötti beruházások alakulását elemezzük, mégpedig a beruházások „valós” származási helyének nehéz meghatározhatósága miatt.

A visegrádi országok Európán kívüli világ felé fordulása a szakpolitikák alapján

A Visegrádi Együttműködés létrejöttékor, 1991-ben a tagországok fő céljai között szerepelt, hogy elősegítsék a piacgazdaságba történő átmenetet és az európai integrációhoz való csatlakozást. Ezek a célok a működőtőke-áramlások szempontjából is fontosak voltak, és a *V4-országok 2004-es EU-csatlakozása* az Európán kívüli világgal folytatott működőtőke-áramlások alakulására és a vonatkozó szakpolitikákra is jelentős hatással volt.

A visegrádi országok, amelyek Lengyelországot leszámítva globális viszonylatban kisméretű belső piaccal rendelkeznek, részévé váltak a körülbelül 500 millió fős közös uniós piacnak. Ez ösztönzőleg hatott a beruházásokra, tekintettel arra, hogy itt a nyugat-európai tagállamokhoz képest továbbra is olcsóbban állt rendelkezésre szakképzett munkaerő. Leginkább ez az oka annak, hogy a *privatizáció tartalékainak kimerülése* és a *reálbérek növekedése* ellenére, amelyek a korábbi beruházások legfőbb motivációs tényezőit kezdték aláásni, tovább folytatódott a működőtőke beáramlása a térségbe (MEDVE-BÁLINT G. 2014). Érdemes azt is kiemelni, hogy az EU-hoz történő csatlakozás a beruházási kockázatot is csökkentette ezekben az országokban (IWASAKI, I.–SUGANUMA, K. 2009).

A visegrádi országokba irányuló beruházásokban fontos szerepet játszottak ezeknek az országoknak a beruházásösztönző eszközei is. Az európai uniós csatlakozás azonban az EU-ban érvényes szabályozások átvételét is maga után vonta, így a beruházásoknak nyújtott állami támogatásokat is meg kellett szüntetni, mivel az EU versenypolitikája értelmében azok torzítják a versenyt. Az EU-nak azonban az is célkitűzésesei között szerepel, hogy felzárkóztassa a kevésbé fejlett területeit, és ebből fakadóan vannak kivételek a versenypolitika tiltása alól. Adható állami támogatás, amennyiben annak hossza, intenzitása arányos a potenciális haszonnal; a Közösség érdekeit szolgálja és nem csak az adott

tagországet; nem ütközik más uniós szabályozással és mértéke megfelel az uniós feltételeknek (a támogatás maximális mértéke arányos az adott régió fejlettségi szintjével). Ezekről a kérdésekről a támogatás kapcsán az Európai Bizottság dönt (ALLEN&OVERY. 2011), és a döntés során meghatározók a politikai erőviszonyok.

A beruházáspolitikai azonban csak a Lisszaboni Szerződés 2009-es életbe lépését követően vált közösségi politikává, a közös kereskedelempolitika részeként. Azt megelőzően a beruházási szabályok kialakítása elsősorban a tagállamok hatáskörébe tartozott, igaz az Európai Bizottság egyre inkább próbálta kiterjeszteni az uniós hatáskört. A közös kereskedelempolitika részeként is maradt azonban némi mozgástere a tagállamoknak a működőtőke-beruházásokat érintő szakpolitikákkal kapcsolatban. A tagállamoknak van például bizonyos ráhatása a közös kereskedelempolitikára azáltal, hogy a jogalkotásban részt vesz az Európai Parlament, a Bizottság és a Tanács. Utóbbiban pedig valamennyi tagállam képviselteti magát az adott szakpolitikai területen, ebben az esetben a kereskedelempolitikáért felelős minisztere által. A Tanács többnyire minősített többséggel határoz, de olyan esetek is vannak, amikor egyhangú döntésre van szükség (Lendület HPOPS Kutatócsoport 2016).

A közös kereskedelempolitika kizárólagos uniós hatásköre alól kivételek is léteznek. Ezek közül a V4-ek és az Európán kívüli világ viszonylatában a legfontosabb, hogy nem korlátozottak harmadik állam felé a tagállamok promóciós lehetőségei, amennyiben azok a működőtőke-import növelésére irányulnak. Az egyes országok a promóciót általában tagállami szakosított intézményeken és ügynökségeken keresztül valósítják meg, számos eszköz segítségével (szakmai tanácsadás, termékmarketing, információs szolgáltatások, országimázs-formálás) (LENDÜLET HPOPS KUTATÓCSOPORT. 2016).

A visegrádi országok szakpolitikai dokumentumai is alapvetően az említett kivételekhez igazodnak. Az Európán kívüli világ felé fordulás hangsúlyosan csak a 2008-as gazdasági válságot követően jelent meg bennük. A válság során ugyanis, amely az Európai Uniót különösen súlyosan érintette, a V4-ek megtapasztalták, hogy milyen következményekkel jár az európai uniós piacoktól való nagyfokú függés. Ez a függés abból fakad, hogy a térségbe áramló beruházások döntő része az EU fejlettebb országaiból és főként az exportorientált gazdasági ágazatokba, például az autópárba érkezett, ami nagyfokú világgazdasági kitettséghez, egyben az exportpiacok gazdasági ingadozásainak való kiszolgáltatottsághoz vezetett (MEDVE-BÁLINT G. 2014). Ez elsősorban a válság során vált érzékelhetővé és ennek következtében irányult rá a figyelem az Európán kívüli világra (KUGIEL, P. 2016).

Bizonyos nem-európai gazdaságok felértékelődésében fontos szerepet játszott ezeknek a térségeknek a dinamikus gazdasági növekedése is, amely különösen a válság során vált nyilvánvalóvá. A *világgazdaság átrendeződése* pedig a működőtőke-áramlások vonatkozásában is érzékelhető. A fejlett országok mellett, amelyekből a beruházások döntő része érkezett a 20. század folyamán, és amelyek – különösen a 1960-as és az 1980-as évek között – a globális beruházások fő célterületei is voltak, a fejlődő országok is egyre jelentősebb szerepet játszanak a nemzetközi tőkeáramlásokban. 2014-ben a globális működőtőke-beruházások 55%-a már utóbbiakba érkezett. Igaz, 2015-ben ez az arány 43%-ra csökkent, aminek a fejlett országok működőtőke-beruházásainak dinamikusabb bővülése az oka (UNCTAD, 2016). 2014-ben még Kína volt a legfőbb fogadóország, de a 2015. évi első féléves adatok alapján a legtöbb működő tőke ekkor már Indiába áramlott.

2000-ben a globális működőtőke-beruházások kevesebb mint 10%-a származott a fejlődő országokból, míg 2014-re már 35%-uk, amelynek felét a Kínából (Hongkonggal együtt) érkező beruházások tették ki (POON, J.–RIGBY, D. L. 2017). 2015-ben a globális kihelyezett működőtőke 15 %-a Kínából származott. Ennek egy jelentős része azonban valószínűleg a kínai beruházók Hongkongon keresztül történő hazai beruházása. A visegrádi országokban a Kína felé irányuló figyelem 2008 utáni növekedésében annak is fontos

szerpe van, hogy a kínai beruházók a globális válságot követően hirtelen kezdtek kilépni a világpiacon (erről lásd GYURIS F. 2017).

A visegrádi országok szakpolitikai dokumentumaiban a működőtőke-áramlások kérdésköre a külkereskedelemhez képest kevésbé jelenik meg hangsúlyosan. Ez amellett, hogy a beruházáspolitikai uniós szinten is a közös kereskedelempolitika része, feltehetően abból is fakad, hogy ezeknek a szakpolitikai anyagoknak a létrejöttében fontos szerepe volt a különböző politikai érdekeknek. Az Európán kívüli világ felé fordulás propagálása és a „Keleti Nyitáshoz” hasonló programok meghirdetése felfogható a politikai identitásképzésre, illetve az EU-val szemben szkeptikus szavazók megszólítására alkalmas politikai diskurzusként (az ehhez hasonló politikai diskurzusok mechanizmusát a területi egyenlőtlenségek példáján mutatja be GYURIS F. 2014a). A működőtőke-áramlások esetében azonban nehezebb meghatározni olyan egyszerű és világos, a nemzetgazdaság szempontjából egyértelműen pozitívnak mondható célokat, mint amilyen az export növelése a külkereskedelem esetében.

A szakpolitikai dokumentumokkal kapcsolatban összességében elmondható, hogy megjelenik bennük az Európán kívüli világ országaival történő beruházási, gazdasági kapcsolatok élénkítésének (ezáltal a gazdasági kapcsolatok földrajzi diverzifikálásának) igénye, azonban a földrajzi diverzifikáció célja elsősorban a kereskedelemmel, főként az exporttal kapcsolatban fogalmazódik meg. A működőtőke-áramlásokkal kapcsolatban inkább az a szándék jelenik meg, hogy a magasabb hozzáadott-értékű ágazatokba igyekezzenek beruházásokat vonzani a visegrádi országok. Ez azért vált fontossá, mert a 2000-es években egyre nyilvánvalóbbá vált bizonyos nemzetközi vállalatok kivonulása és áttelepülése miatt, hogy a térségbe irányuló beruházásokat az 1990-es évektől eltérően már nem lehet az olcsó munkaerőre alapozni. Ebben a tekintetben ugyanis a V4-ek már hátrányba kerültek a keleti országokhoz, különösen Kínához képest. Ennek következtében vált népszerűvé az az elgondolás ezekben az országokban, hogy az alacsony hozzáadott-értéket termelő vállalatok kivonulása mindaddig nem okoz problémát, amíg magasabb hozzáadott-értéket termelő vállalatok érkeznek a helyükre (SZENT-IVÁNYI B. 2017).

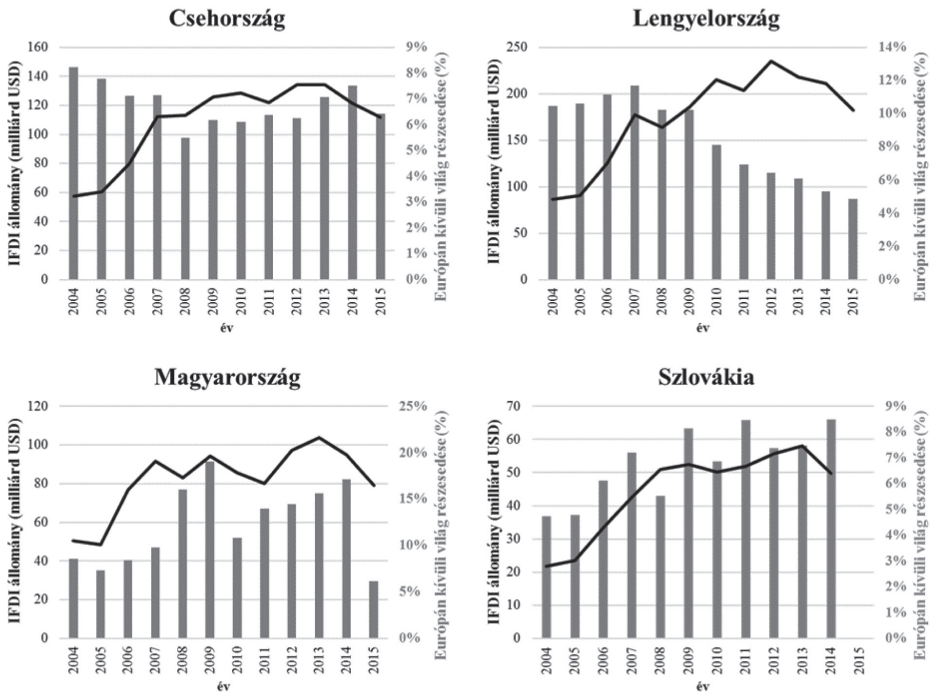
A visegrádi országok Európán kívülről érkező FDI-állománya

A működőtőke-áramlások kapcsán a beáramlást elemzem részletesen, mert a visegrádi országokba érkező működőtőke (IFDI) lényegesen jelentősebb az onnan kihelyezett működőtőkénél (OFDI). A kihelyezett működőtőke alakulásával foglalkozó tanulmányok (ANTALÓCZY K. et al. 2014; RADLO, M.-J.–SASS M. 2012) ráadásul megállapítják, hogy a visegrádi országokból kihelyezett tőke döntő része néhány nagyvállalathoz kötődik és többnyire a szomszédos országokba irányul, miközben az Európán kívüli OFDI-állomány kevésbé jelentős.

Az FDI-vel kapcsolatban az általam használt OECD-adatbázisból elérhetőek stock (állomány), flow (áramlás) és income (jövedelmi) adatok. Az elemzésekben döntően az előbbi két típust szokták vizsgálni. Az FDI jövedelmi adatok arra vonatkoznak, hogy a beruházó (vállalat) mennyi jövedelmet tudott termelni adott időszak alatt. Ezt azonban inkább csak rövid időszakot átfogó gazdasági elemzésekhez használják, mert szoros kapcsolatot mutat a stock adatokkal, viszont a beruházásállomány folyamatos változása miatt annak jövedelmezősége nehezen összevethető korábbi évekkkel (OECD, 2008). A flow adatok az adott időszakban bekövetkezett működőtőke-áramlásokat, míg a stock adatok (az OECD adatbázisában „FDI position”) az adott időpillanatban – IFDI esetében az adott országban – beruházott működő tőke teljes készletét jelenti. Az elemzést a stock adatok alapján

végeztem, mert azokra kisebb hatással vannak a különböző átszervezések, vállalaton belüli hitelezések; ezáltal alkalmasabbak a hosszabb távú elemzésekhez.

A teljes IFDI-állomány a 2004-es EU-csatlakozást követően egészen napjainkig hasonlóan alakult valamennyi visegrádi országban (*1. ábra*). Jelentős különbség leginkább a menyiségek tekintetében mutatkozik. 2004-et (illetve Magyarországon 2005-öt) követően a 2008-as gazdasági válságig mindegyik országban jelentősen emelkedett az IFDI állománya. Ennek hátterében leginkább az európai unió csatlakozás áll, amely ösztönzőleg hatott a beruházókra, köztük az Európán kívüliekre is: Csehországot leszámítva mindegyik visegrádi országban nőtt az Európán kívüli világ részesedése az IFDI-állományból.

1. ábra Az IFDI-állomány és az Európán kívüli világból való részesedése a visegrádi országokban 2004 és 2015 között
 Forrás: OECD adatai alapján

Figure 1 IFDI-stock (left axis, in billion USD) and the share of investment from the non-European world (right axis, %) in Visegrad countries between 2004 and 2015. Source: Based on OECD data

Az IFDI-állomány dinamikus növekedésének időszaka a 2008-as gazdasági válsággal lezárult, és később az Eurózána válsága is negatívan érintette az alakulását. Az efféle csökkenésnek több oka is lehet. A legegyszerűbb magyarázat, hogy tőke kivonás történik, adott (leány)vállalat például megszünteti a tevékenységét, amelynek előidézésében a gazdasági válságnak fontos szerepe lehet. Szintén okozhatja az állománycsökkenést, ha egy vállalat átszervezi leányvállalatainak rendszerét, vagy az adott országban működő leányvállalatából hitelez egy másik országban lévő. A visegrádi országokban feltehetően utóbbi is jellemző, tekintettel arra, hogy a globális centrum országai elsősorban a centrumban igyekeznek csökkenteni a gazdasági válság hatásait a félperiféria és a periféria országainak a terhére. Ez egy tipikus esete annak, amit David Harvey brit-amerikai marxista geográfus „spatial fix”-nek nevez (HARVEY, D. 1982; erről magyar nyelven: GYURIS F. 2014b).

A 2008-as gazdasági válságtól kezdődően fokozatosan elterjedtek a krízis hatásainak mérséklését segítő eszközök (átszervezések, vállalaton belüli hitelezések), amelyek egyre inkább eltávolították a külföldi közvetlen működőtőke-beruházások statisztikáit valós közgazdasági jelentésüktől. Ennek következtében tovább nehezedett az országok egymás közötti működőtőke-áramlásainak a vizsgálata az FDI statisztikákon keresztül (ANTALÓCZY K. – SASS M. 2014). Ezt figyelembe véve kerestem választ arra a kérdésre, hogy az Európán kívüli világból mely országok, térségek tekinthetők a legjelentősebb beruházóknak a visegrádi országokban. Táblázatban ábrázoltam (1. táblázat), hogy 2004-ben és 2014-ben mely

1. táblázat – Table 1

A visegrádi országok IFDI állományának 10 legfőbb Európán kívüli partnere közvetlen származási hely szerint 2004-ben és 2014-ben. (Dőlt betűvel az off-shore területeket ZOROMÉ, A. (2007) alapján, félkövér betűkkel pedig azokat emeltem ki, amelyek az adott évben mind a négy országban a legfőbb 10 partner között szerepeltek.) *Forrás:* OECD adatai alapján

The top 10 non-European sources of IFDI-stock (immediate investors) in Visegrad countries in 2004 and 2014 (Off-shore territories, defined according to ZOROMÉ, A. (2007),

are written in italics. Bold letters indicate countries belonging to the top 10 partners of all Visegrad countries in the given year.) *Source:* Based on OECD data

Csehország		Lengyelország	
2004	2014	2004	2014
1 USA	USA	USA	USA
2 Japán	Dél-Korea	Dél-Korea	Japán
3 Kanada	Japán	Japán	Dél-Korea
4 Kajmán-szigetek	Kanada	Kanada	Kanada
5 Brit Virgin-szigetek	<i>Brit Virgin-szigetek</i>	<i>Szingapúr</i>	<i>Hongkong</i>
6 Seychelles	<i>Bahrein</i>	Izrael	Izrael
7 Malajzia	<i>Szingapúr</i>	Fülöp-szigetek	Dél-afrikai Köztársaság
8 Tajvan	<i>Kajmán-szigetek</i>	Kína	Kína
9 Holland Antillák	Thaiföld	India	<i>Brit Virgin-szigetek</i>
10 Izrael	India	Malajzia	Kuvait
Magyarország		Szlovákia	
2004	2014	2004	2014
1 USA	<i>Curaçao</i>	USA	Dél-Korea
2 Japán	USA	Dél-Korea	USA
3 Dél-Korea	Japán	Japán	Argentína
4 Kanada	Dél-Korea	<i>Panama</i>	<i>Szingapúr</i>
5 Brit Virgin-szigetek	<i>Mauritius</i>	Amerikai Virgin-szigetek	<i>Malajzia</i>
6 Izrael	Kanada	<i>Brit Virgin-szigetek</i>	Tajvan
7 Malajzia	<i>Szingapúr</i>	<i>Bermuda</i>	<i>Brit Virgin-szigetek</i>
8 Panama	<i>Hongkong</i>	<i>Szingapúr</i>	Japán
9 Bahama-szigetek	<i>Bermuda</i>	Malajzia	Kína
10 Hongkong	<i>Kajmán-szigetek</i>	Tajvan	Kanada

Európán kívüli országok, területek részesedése volt a legmagasabb a V4-ek IFDI- állományából. 2014-et azért választottam, mert ez a legutolsó olyan év, amelyben mind a négy visegrádi országra elérhető adatok országonkénti bontásban, sőt Szlovákia kivételével a beáramló beruházások végső származási helye szerint is. A sorrend felállítását azokra a területi egységekre végeztem el, amelyekre közöltek adatokat (az országos szintnél magasabb területi egységek, illetve a regionális integrációk adatait nem vettem számításba).

A visegrádi országokba Európán kívülről érkező beruházások fő forrásterületei rendkívül erősen koncentrálnak a földrajzi térben. Ezek a beruházások a közvetlen és a végső származási hely alapján is, elsősorban az USA-hoz, illetve az Európán kívüli világ fejlettebb országaihoz (Japán, Kanada, Dél-Korea, Izrael) köthetők (2. ábra). Magyarország esetében az Európán kívüli állomány 48%-át, míg Csehország és Lengyelország esetében több mint 60%-át az USA adta 2014-ben.

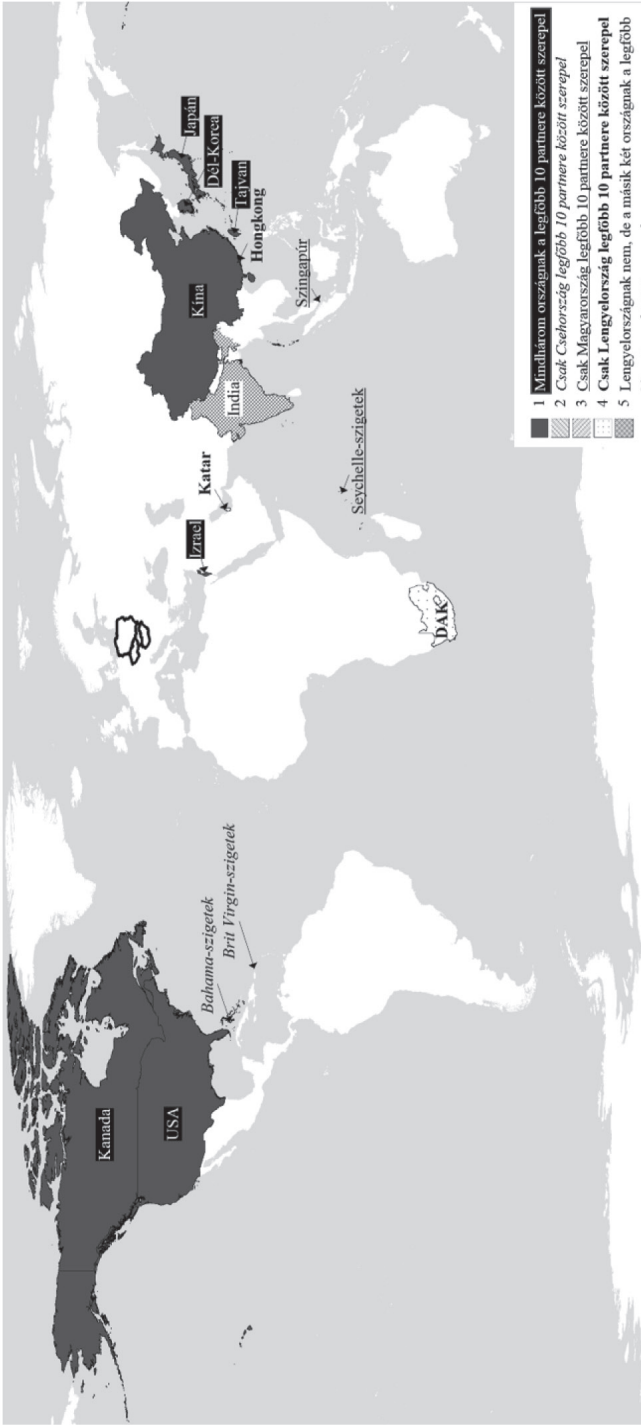
A beruházások végső származási helye szerint az Európán kívüli világ részesedése lényegesen magasabb, mint a közvetlen származási helye szerint. A különbség Csehország esetében több mint másfélszeres (7,5%–13,1%), Magyarország esetében több mint kétszeres (17,1%–39,9%), Lengyelország esetében pedig közel négyszeres (5,3%–19,1%). Szlovákia esetében hasonló következtetésre juthatunk, ha összevetjük a közvetlen származási hely szerinti adatot (8,5%) a szlovákiai beruházási ügynökség honlapjáról elérhető statisztikákkal, amelyek a sikeres beruházási projektek származási ország szerinti bontását mutatják (az Európán kívüli projektek aránya 34%) (SARIO 2016).

Ennek háttérben az áll, hogy számos beruházó kedvező adózási feltételeket biztosító európai országokon (főként Hollandián, Luxemburgon) keresztül ruház be a térségbe. Feltehetően a veszteségcsökkentő eszközök alkalmazásának elterjedése is szerepet játszik abban, hogy a legfőbb Európán kívüli partnerek között a nem off-shore fejlődő országok szerepe nagyobb a beruházások végső származási helye szerint, mint a közvetlen származási helye alapján. Az Európán kívüli fejlődő országok ugyanis a fejlettebb országokhoz képest később, csak a 2000-es évek során váltak jelentős tőkekihelyezővé, amikor ezekben az országokban először halmozódott fel jóval több tőke, mint amennyit érdemi haszonnal otthon be lehetett ruházni. Ilyenkor a hazai beruházók jelentős részben a külvilág, a nemzetközi piacok felé fordultak (Kína esetét lásd GYURIS F. 2017). A 2000-es években pedig már jelentősebb szerepe volt az off-shore területek biztosította előnyök kihasználásának.

A kedvező adózási feltételeket kínáló off-shore területeken keresztül történő beruházások vonzerejét mutatja továbbá a visegrádi országokban is megfigyelhető *roundtripping* jelensége. A statisztikák alapján Csehország az 5., Lengyelország a 7., Magyarország a 20. legjelentősebb származási országa volt a saját területére érkező beruházásoknak 2014-ben. Ez alapján is megállapítható, hogy a jövőben mindenképpen kívánatos lenne a beruházások végső származási helye szerinti adatkör bővülése, mert az alapján pontosabb képet kaphatnánk a nemzetközi tőkeáramlások rendszeréről.

Összefoglalás

A visegrádi országok EU-s csatlakozása ösztönzőleg hatott a térségbe történő beruházásokra és lényeges változásokat hozott a szakpolitikai keretrendszer szempontjából is. A 2008-as gazdasági válság kibontakozásáig jelentősen bővült ezeknek az országoknak az IFDI-állománya. A válságot követően azonban már nem jellemző a korábbi időszakhoz hasonló mértékű bővülés, ráadásul egyre jobban elterjedtek például a vállalaton belüli hitelezések, átszervezések, ami megnehezíti az országok közötti FDI-áramlások fizetési-mérleg-statisztikákon alapuló értelmezését. A beruházások végső származási helyének

2. ábra Csehország, Lengyelország és Magyarország 10 legfőbb Európán kívüli partnere a beruházások végső származási helye alapján, 2014.

1–Mindhárom országnak a legfőbb 10 partnere között szerepel; 2–Csak Csehország legfőbb 10 partnere között szerepel; 3–Csak Magyarország legfőbb 10 partnere között szerepel; 4–Csak Lengyelország legfőbb 10 partnere között szerepel; 5–Lengyelországnak nem, de a másik két országnak a legfőbb 10 partnere között szerepel.

Forrás: OECD adatai alapján

Figure 2 The top 10 non-European sources of IFDI (ultimate investors) in Czechia, Poland and Hungary in 2014.

1–Belonging to the top 10 partners in all three countries; 2–Belonging to the top 10 partners only in Czechia; 3–Belonging to the top 10 partners only in Hungary;

4–Belonging to the top 10 partners in both Czechia and Hungary but not in Poland.

Source: Based on OECD data

adatai alapján, amelyek még csak kevés országra és néhány évre érhetőek el, pontosabb kép vázolható fel, mint a közvetlen származási hely szerint. Ennek az adatkörnek a bővülése amiatt is fontos volna, hogy a működőtőke-áramlásokkal kapcsolatban keletkezett számos elmélet közül a nemzetállamokat elemzési keretűl vevők is tesztelhetők legyenek.

A válság következtében kezdett el fokozódni az Európán kívüli világ felé irányuló figyelem a visegrádi országokban. A szakpolitikai dokumentumok alapján megállapítható – leginkább a külkereskedelem vonatkozásában –, hogy ilyen irányban igyekeznek bővíteni és földrajzilag diverzifikálni külgazdasági kapcsolataikat a V4-ek. Az OECD adatbázisából elérhető adatok alapján azonban az állapítható meg, hogy az Európán kívülről érkező FDI-állomány rendkívül koncentrált földrajzilag, a legfőbb beruházó az USA és néhány más fejlett ország. A partneri kört tekintve tehát nem tapasztalható nagymértékű változás a V4-ek uniós csatlakozása óta.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-16-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. Köszönettel tartozom GYURIS Ferencnek a tanulmány korábbi változatához fűzött fontos megjegyzéseiért.

VARGA GYÖRGY

ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest
gyorgy.varga.21@gmail.com

IRODALOMJEGYZÉK

- ALLEN&OVERY. 2011: <http://www.allenovery.com/SiteCollectionDocuments/Foreign%20direct%20investment%20in%20Central%20and%20Eastern%20Europe.PDF> (utolsó letöltés: 2017. 09. 01.)
- ANTALÓCZY K. et al. 2014: Hazai cégek határon túli befektetései: feltörekvő magyar multinacionális vállalatok. *Külgazdaság* 58. 11–12. pp. 5–29.
- ANTALÓCZY K.–SASS M. 2014: Tükör által homályosan. A külföldi közvetlentőke-befektetések statisztikai adatainak tartalmáról. – *Külgazdaság* 58. 7–8. pp. 30–57.
- BANDELJ, N. 2008: From communists to foreign capitalists. The social foundations of foreign direct investment in Postsocialist Europe. – Princeton University Press, Princeton. 303 p.
- BEUGELSDIJK, S. et al. 2013: *International Economics and Business – Nations and Firms in the Global Economy.* – Cambridge University Press, Cambridge. 498 p.
- DE CASTRO, T.–HNÁT, P. 2017: Czech FDI performance: between global value chains and domestic reforms. In: SZENT-IVÁNYI B. (ed.). 2017: *Foreign direct investment in Central and Eastern Europe – post-crisis perspectives.* – Palgrave Macmillan, Chambridge. pp. 51–75.
- DENISIA, V. 2010: Foreign direct investment theories: An overview of the main FDI theories. – *European Journal of Interdisciplinary Studies* 9. 2. pp. 104–110.
- DUNNING, J. H. 2000: The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity. – *International Business Review* 9. 2. pp. 163–190.
- DUNNING, J. H.–LUNDAN, S. M. (eds.) 2008: *Multinational Enterprises and the Global Economy.* – MPG Books, Bodmin. 920 p.
- ÉLTETŐ A. 2014: *Trade and investment: economic relations between Central and Eastern European and Latin American countries – EU–LAC Foundation, Hamburg.* 46 p.
- GYURIS F. 2014a: *The Political Discourse of Spatial Disparities: Geographical Inequalities Between Science and Propaganda.* – Springer, Chambridge. 381 p.
- GYURIS F. 2014b: Az egyenlőtlen földrajzi fejlődés koncepciója. – *Földrajzi Közlemények* 138. 4. pp. 293–305.
- GYURIS F. 2017: A kínai gazdasági csoda okai és korlátai. – *Földrajzi Közlemények* 141. 3. pp. 275–287.
- HARVEY, D. 1982: *The limits to capital.* – Blackwell, Oxford. 478 p.

- IWASAKI, I.–SUGANUMA, K. 2009: EU enlargement and foreign direct investment into transition economies revisited. – *Transnational Corporations* 18. 3. pp. 27–58.
- KOJIMA, K.–OZAWA, T. 1984: Micro and macro-economic models of foreign direct investment: Toward a synthesis. – *Hitotsubashi Journal of Economics* 25. 1. pp. 1–20.
- KUGIEL, P. (ed.) 2016: V4 Goes Global: Exploring Opportunities and Obstacles in the Visegrad Countries' Cooperation with Brazil, India, China and South Africa. – The Polish Institute of International Affairs, Warsaw. 89 p.
- Lendület HPOPS Kutatócsoport 2016: A tagállamok mozgásterét az Európai Unió közös kereskedelempolitikájában. – Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest. 63 p.
- MEDVE-BÁLINT G. 2014: The role of EU in shaping FDI flows to East Central Europe. – *Journal of Common Market Studies* 52. 1. pp. 35–51.
- MUNDELL, R. 1957: International trade and factory mobility. – *The American Economic Review* 47. 3. pp. 321–335.
- OECD 2008: OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment Fourth Edition. OECD, Paris. 254 p.
- OECD (é.n.a): <http://stats.oecd.org/> (utolsó letöltés ideje: 2017. 09. 24.)
- OECD (é.n.b): <https://www.oecd.org/daf/inv/FDI-statistics-explanatory-notes.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 09. 24.)
- POON, J.–RIGBY, D. L. 2017: *International Trade: The Basics*. – Routledge, Abingdon. 210 p.
- RADLO, M. J.–SASS M. (2012): Outward foreign direct investments and emerging multinational companies from Central and Eastern Europe. – *Eastern European Economics* 50. 2. pp. 5–21.
- SARIO 2016: *Why Slovakia*. – Slovak Investment and Trade Development Agency, Bratislava. 12 p.
- SCHOTTNER K. 2009: *Az Amerikai Egyesült Államok külföldi működőtőke-exportjának területi szerveződése 1966-tól 2007-ig* (doktori értekezés). ELTE Földtudományi Doktori Iskola, Budapest. 156 p.
- SZANYI M. 1997: Elmélet és gyakorlat a nemzetközi működőtőke-áramlás vizsgálatában. – *Közgazdasági Szemle* 44. 6. pp. 488–508.
- SZENT-IVÁNYI B. 2017: Conclusions: prospects for FDI-led development in a post-crisis World. In: SZENT-IVÁNYI B. (ed.). 2017: *Foreign direct investment in Central and Eastern Europe – post-crisis perspectives*. – Palgrave Macmillan, Chambridge. pp. 241–257.
- UNCTAD 2016: *World Investment Report 2016 – Investor nationality: Policy challenges*. – United Nations, Geneva. 232 p.